ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ

1846 թ. Յուլիս 1 էն
մինչեւ
1847 թ. Յունվար 1 ը։

ՎԵՑԱՄՍԵԱՅ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՑԱՒԵԼՈՒԱԾ
ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԼՐԱԳՐՈՅՆ

Կրօնական վեցամսեայ
Յաւելուածոյս
գին է ղուռուշ 5։

ԳԱՂԴԻԱ։ Կարօտեալներուն թէ մարմնաւոր և թէ հոգեւոր պիտոյից խնամք տանիլը քրիստոնէական կրօնից հարկաւոր մէկ պայմանը ըլլալուն վրայ երկար խօսելու կարօտ չեմք։ Քրիստոնէութեան առաջին ժամանակներէն մինչեւ հիմա քրիստոնէից մէջ սատնակ մարդասիրութեան օրինակներ պակաս չեն. և հին առենը հեթանոսները ասոր կը նախանձէին. մենք ինչու չենք կրնար կոր ընել տէր սիրաերնին կը նեղանար։ Յուլիանոս ուրացողը իրեն կայսերութեան ժամանակը՝ Աբշակ անուն քրմապետի մը գիր մը գրած է, որ մինչեւ հիմա այն գիրը կը կենայ. անոր մէջ կը յորդորէ յիշեալ քրմապետը որ սատնակ մարդասիրութեան գործքեր հիմնէ. գալիլեացիները ասով եվրէյք հասարակութիւնը ուչքը մոռած են կ'ըսէ, որ ամէն նեղեալներու և կարօտեալներու օգնութեան կը հասնին. և ասով շատ մարդ իկ քրիստոնեայ ընելով կը ապաշխարութիւնը օրէ օր կը տարածանայ. դուն ալ անոնք օրինակ բռնէ, անոնց պէս ըրէ, որ մեր հայրենի պաշտօնին վրայ ալ հասարակութեան սիրտը ստանայ։ Ասով կ'իմացընէ այն՝ որ գիտնալու համար անոր վիճաբանութեան ալ կարօտ չենք. թէ քրիստոնէութիւնը սիրելի ընողը՝ մարդասիրական գործքերն են։

Ընցածները Փառանայի քանի մը երեւելի գեղեր, և մանաւանդ Լ՝օտա գեղը շատնալով և ջրի ջակայ գեղերը կոխելով շատ աղքատ աւրեց, շատ տուներ փլցուց, շատ մարդ մեռցուց, խիստ շատ վնասներ ըրաւ։ Այս վնասները քաշողներուն օգնութեան հասնելու համար Փառանայի մէջ տեղ տեղ երեւելի ընկերութիւններ բացին. ասոնք ժողվեցին, և կարօտեալներուն պէտքը հոգալու համար խրկեցին և տակաւին խրկելու վրայ են։ Այս Փառանցզի օրագիրներուն շատը՝ ասոնց համար ժողվուած ասոնցներուն ցուցակներովը լեցված են։

Օրլէանի եպիսկոպոսը Պ՝ոնսիւ Փէյէ՝ ասոնց օգնելու ուրիշ ճամբայ մը բռնեց. որուն ինչ ըլլալը աղէկ հասկրնալու համար աւելի յարմար սեպեցինք նոյն եպիսկոպոսին գրած նամակը թարգմանել, որ այս երեսէն աւելի շատ վնաս քաշող տեղերուն քահանայներուն կը խրկէ։ Այս է այս.

«Ձեր երկրին մէջ ջերմուն շտանալէն վնաս քաշող անձինքներուն մէջէն ամէնէն աւելի օգնութիւն կարօտ եղողներն են ոգեյքն ու ծերերը։ Պարզայս կենացը մէջ երկու հատակ կայ՝ որ մարդ կայրն տակրութիւնը այն հատակներուն մէջ աւելի գէշ և ցաւագին կ'երեւի. մէկը այն է՝ որ աշխարհքիս թշուառութիւնը ամէնն ալ կը քաշէ, ու քաշածը ինչ ըլլալը չի հասկընար. մէկն ալ այն է որ՝ թէպէտ քաշածը կը հասկրնայ, բայց ուժը հատած է, ճար չունի որ քաշածները գոնէ քիչ մը մեղմացընէ, և ինքն ալ թեթեւնայ։

«Պատմելով թէ առաջիկայ ձմեռվանս մէջ ինչ նեղութիւններ պիտի քաշեն այն տեղի ոգեյքը և ծերերը՝ որ ատոնցայրն բարկութեան պրկելութիւն ըրած տեղերը կը գտնուին, և սիրտերնին շատ ցաւելով՝ մոբերնիս դրինք որ ազգու կերպով մը ատնց օգնութիւն հասնինք, մեր եպիսկոպոսական քաղաքին մէջ անոնց պատասխան մը բանալով, որ ամէն պիտոյից կողմանէ հանգիստ ըլլան. նեղութիւն չի քաշեն։

«Աէօր պը լ՝ ասիէս (իմաստութեան քաղք) ըսված մարտպետներուն մեծաւորը մեղի մէկ տուն մը տուաւ իրեն կամաւը և յօժարութեամբը. տունը քաղաքիս մէջն է. ընդարձակ, առողջ, օդը աղէկ, և տեղն ալ շատ ղուարճալի. նպատակը այն է որ՝ ամէն բաներնին կորսնցնող տուներուն ոգեյքը հոն առնենք։ Պեղի կ'երեւի որ՝ ծնողաց սրտին եվրէյք ցաւ ըլլալու մէկ բան մը այն է որ իրենց ոգեյքը իրենց-մէ հայ ուզած տեղենին՝ աչքի ապցունք թափելէն զատ բան մը ընելու ձեռքերնին չի հասնիր։ Այս այս դժնդակ տագնապներուս առաջը առնելու համար յիշեալ մարտպետներուն կողմէն մեղի տրուած օգնութիւնը ընդունեցինք բոլորով սրտիւ։

«Մէկ ուրիշ կողմէ մէն ալ՝ քահանայական դրդրատանը ստացուածքը եղած մէկ մեծ տան մը վրայ աչք ղարկինք, որ ամառանոց եկեղեցիին քովն է. և հիմայ կ'աշխատիմք կոր անիկայ ձեռք ձգելու, որ ծերերու պատսպարան ըլլայ։ Բայց հիմակուց մանր ոգեյ համար պատրաստուած տանը պիտոյքը հոգացեր եմք հարիւր ոգու համար. լաթեղէն, հագնելիք, անկողին, և հարկաւոր եղած ամէն կարասիքները (եղեանները) շինուած եմք։ Տնտեսութիւնը յիշեալ «էօր պը լ՝ ասիէս» մարտպետներուն յանձնուած է. որ ուր տեղ որ ատանկ մարդասիրական տեղեր կան նէ՝ ատնք աղէկ կը անտեսեն, և հասարակութեան մէջ ալ այս կողմէն անուններն ելած է։

«Անոր տղայքը այն տեղ կ'առնուին, կ'ուտեն, կը խրմեն, կը հագնին, կը տաքնան և կը կրթուին ձրիապէս, գոնէ մինչեւ տարի մը. որպէս զի անոնց խեղճ ծնողքը ժամանակ ունենան զիրենք գտնելու և իրենց կարեւոր պակասութիւնին հոգալու, բանելու բան գտնելով։

«Այս գործքս՝ այս մեր երկրին մէջ պատահած մեծամեծ խեղճութիւնները թեթեւցընելու համար մտածուած ուրիշ մարդասիրական գործքերէն կախում մը չունի։ Ցուրէն ճիտուածներուն համար ժողվուած ողորմութիւնները և այս գիտես այն գիտէն եկած օգնութեան գրամները այս բանիս համար պիտի չի խարճուին. այս գործս միայն անձնապէս իմ վրաս է, և մեր յարգի գործակիցներուն և ողորմած ժողովուրդներուն վրայ. ոչ որ ուզէ ատնց խնամքին և անկէց առաջ եկած հոգեւոր վարձքին մեզի հետ հաղորդ գտնուիլ։ Թշուառութիւնը վերջին աստիճանը հասնի նէ՝ օգնութեան հասնելուզողներն ալ վերջին ճիգը ընելու են։

«Պզտիկ աղայքը յիշեալ տեղը ներս առնելու համար գրած պայմաններս և ուզածներս միայն ատոնք են։

«1. Մանչ զաւակները 3 տարուընէն պզտիկ և 7 տարուընէն մեծ չըլլան. աղջիկներն ալ 3 տարուընէն պզտիկ և 12 տարուընէն մեծ չըլլան։

«2. Մէկ աղայ մը թէ որ հետը բնակողներուն պղտզկելու հիւանդութիւն մը ունի նէ ներս չառնըվիր։

«3. Ներս մտնող տղան ունենալու է ծնած և մկրտուած օրերուն յիշատակարանը, և ծաղկի պատրաստած (աշլը) ըլլալուն վկայական մը։

«4. Միայն թաղին քահանային առաջարկելովը կրնայ տղայ մը ներս առնուիլ։

«Կը խնդրեմ որ քիչ օրէն՝ որքան հնար է նէ, իմացընելիք մեղի խրկես, որպէս զի գիտնանք թէ քու ժողովուրդդ քանի՞ տղայ ունիս հոս խրկելու։ Ծերերուն համար մտածածներս ալ՝ գործ դրելու կարգը միտնէ նէ՝ առանց ժամանակ անցընելու քեզի կ'իմացընեմ։

Յան Յոյ Փէյէ,
Եպիսկոպոս Օրլէանու։

—Օդիւն վիճակին Շան ըսուած տեղը քահանայ մը կար Պ. Թիսօն անունով. որուն համար կասկած եղած էր անցած տարվընէ 'ի վեր, որպէս թէ հաւատոյ կողմանէ պակասութիւն ունի։ Օդիւնի եպիսկոպոսը քանի մը հաւատարիմ տեղայ ըսելով՝ որ նոր-գանդներուն կողմը հակած կ'երեւի, առանց քննութեան բան մը չընելու համար հասկընալ ուզեց. հռոմէական Եկեղեցւոյ հաւատոյ դաւանութեանը մէկ օրինակը խրկեց որ ստորագրէ. և երբ որ Պ. Թիսօն այն դաւանութիւնը ստորագրել չուզեց, եպիսկոպոսը անոր ձեռքէն եկեղեցւոյն բանալիքը առնել տալով եկեղեցիէն դուրս ընտաւ, և քահանայական պաշտօնէն ազդարարեց։

Պ. Թիսօն ուզելով զինքը արդարացընել և եպիսկոպոսը պարտաւոր ձգել, նամակ մը գրեց մէկ օրագրի մը՝ որուն մէջէն երեւելի և յիշատակաց արժանի խօսքերը հոս քաղեմք. քանզի ատնցմով շատ աղէկ կ'երեւի թէ ատանկ մարդիկը ինչպէս զերեանք կը ջոտադովեն։ Կ'ըսէ.

«Ամէն երեք տարի առաջ՝ ուսման վրայօք կատարվութեան բերնած ճամբուն դէմ շինուած յայտարարութիւն մը ստորագրելու բերին նէ՝ ես չըստորագրեցի. կարծեցի, և հիմա ալ կարծիքս այն է՝ որ աշխարհական մարդոց աշխարհային ուսմունքը աշխարհական իշխանութեան վերաբերեալ բան մըն է. և ամէն ատն տէր պէտք է իրեն տղայը վարժապետ և ուսուցիչ ընտրել. և այս ընտրութիւնս աղատօրէն անոնց ձեռքը ձգելու համար ոչ կատարվութիւնը և ոչ կարգաւորները ուսուցանելու իրաւունքը իրենց յատկացընելու չեն. ամէն մարդ ազատ մնալու է ուզած բանը սորվելու։ Այս կարծեօքս կարելի է որ խաբուեր էի. յանդիմանութիւն ըսեցի և ձայնս կարեցի։

«Երեք տարի ետքը օր մը ժամուն արձակման տանը յանկարծակի ինձի եկան. ժողովուրդին ամենուն ալ աչքը ան տնելով և ականջներն ըսելով՝ առաջարկեցին ինձի որ՝ նոյն հետայն կամ դաւանութեան գիրը ստորագրեմ, որ հետերնին բերեր էին. կամ եկեղեցւոյ բանալիքը ձգեմ բանս երթամ. որպէս թէ մէկ ծանր և գայթակղեցուցիչ բան մը ըրած ըլլայի։ Խանդիքները տուի. կը կարծեմ որ դուն ալ իմ տեղս ըլլայիր նէ անանկ պիտի ընէիր»։ Բ՝սել կ'ուզէ որ՝ իր պատիւը ճանչցող մարդ մը ատանկ պարագայի մէջ անմեղ ըլլայ ալ նէ՝ աւելի աղէկ կը սեպէ իր ձեռքը բանալիքները տալը, քան թէ ուզված ստորագրութիւնը տալով իր հաւատքը յայտնելը։ Մեզի անանկ կ'երեւի որ՝ ամէն մարդ ատանկ պիտի չի կրնայ մտածել, թէ որ հաւատքը տրըված ջըլլայ, և խիղճը անոր ձեռքը չի բռնէ նէ այն դաւանութիւնը ստորագրելու։ Այն ստորագրութիւնը իրմէ ուզողը իր եղբիսկոպոսն էր. թէ որ դաւանութիւնը մէջ մէկ պակասութիւն մը չուներ նէ՝ ինչու պիտի չըստորագրեր։ Բայց քիչ մը վարը նոյն նամակին մէջ կը պատասխանէ. «Բահանայն պարտաւոր է եպիսկոպոսին հնազանդ ըլլալու. չէ թէ գերի»։ Պ. Թիսօն, որ ասիկայ կ'ըսէ, եպիսկոպոսին զղջարութիւն կ'ընէ։ Եպիսկոպոսը հրաման է ըրեր որ Թիսօն քահանայն այն դաւանութեան թուղթը ստորագրէ։ Ատանկ ըսելուն մէջ պայման մը կ'իմացուի. ըսել է, թէ որ այսպէս կը հաւատայ նէ թող ստորագրէ, մարդ չըսեր որ եպիսկոպոսին միտքը այն եղած ըլլայ, որ քահանային հաւատքը ինչ կ'ըլլայ նէ ըլլայ, այն դաւանութիւնը ստորագրելու է։ Ստորագրութիւն ուզելը պայմանով իմացուի նէ՝ ինչպէս որ հարկ է իմանալ, բանին մէջ բռնութիւն չի մտներ. ուստի Գերոբիւ-ալ ջըլլար, լոկ հնազանդութիւն կ'ըլլայ. որ ամէն քահանայի պէտք է ունենալ։

Իւ որովհետեւ այն եկեղեցին ալ պայմանով որուած էր այն քահանային ձեռքը, որպէս զի այն ստորագրվելու թուղթին մէջ գրուած դաւանութիւնը սորվեցընէ այն տեղի ժողովուրդին, այն դաւանութիւնը չըստորագրելովը չընդունելը ցոյցաց. պայմանը ոչընչացաւ. անկէց ետքը այն եկեղեցւոյ մէջ գործ չունեցաւ. բանալիքը տալ պէտք էր։ Մինչեւ այս տեղ՝ ոչ բռնութիւն կայ և ոչ գերութիւն։ Բայց Պ. Թիսօն՝ քահանայ էր. ապրուստը ժողովուրդէն էր. եկեղեցիէն զրկվեցաւ նէ՝ հայէն ալ զրկվեցաւ. ահա այս է բռնութիւն ըսածը. թէպէտ դաւանութիւնը չընդունելէն ետքը այն հայն ալ իրենը չէր. որ տեղանին սպասաւորութիւն ընել փիրքը գրած էր նէ՝ հայն ալ հոն փընտրելու էր։

ՀՈՒԱՆՏԱ։ Գաղղիական ֆենդրիդիւ-ֆենէլ ըսուած օրագիրը գեկտեմբեր 3ին, Հոլանտայի Լահէյ քաղաքէն եկած գրե մը առնելով կը գրէ։

«Այս օրերս Ամսդերտամի ըստիրե մը առնված նոր ըրբ մը՝ դաւանին բնակչացը գրեթէ ամենուն ալ սիրտը շատ նեղցուց։ Երկու օր է որ՝ ֆէդիւ օրագիրը Ռ՝ոմայէն եկած գիր մը կը հրատարակէ. և անոր մէջ հետեւեալ խօսքս գրուած է։

«Կ'սկսիմ քեզի այս հետեւեալ ըրբս տալով։ Տիւսս Նէկիօրսին հետ եղած պատերազմը ըմբնցած տեղը կընքված դաշնագրութեանը մէջ բաւ առ բաւ հետեւեալ յօդուածս կը կարդամք. Ամէն ղաք՝ ապրին գիտաց կառավարութիւնը հրապարակաւ պիտի պարտաւորի որ իրեն յանձնուած մարդերը ամենն ալ 'ի գործ դնէ, որ քրիստոնէական հաւատոյ Ռ՝ովանդանքին մէջ ծառայելը թաքնանէ և առաջը առնէ։ Հոլանտայի կառավարութեան հիմնական բռնած ճամբան նայինք նէ՝ որ իրեն դէմ գրող օրագիրներուն վրայ աչքը չորս բացած է, առիթ մը կը բռնտրէ անոնք յանցաւոր ձգելու, և մի՞ կրնար կարծիք ընել որ ատանկ ըրբ մը թէ որ հաստատուն հիմ մը չունենար նէ՝ ֆէդիւ օրագիրը ասիկայ գրելու չէր համարձակեր»։

Այսքանս ֆենդրիդիւ-ֆենէլ օրագրին խօսքն է. և երբ միտք բերեմք որ Ռ՝ոբօն կղզիէն ուրիշ ազգերը ամէնքն ալ դուրս հանելու և միայն իրենք անոնց հետ առուտուր ընելու համար ինչ ճամբայ բռնեցին, այս ալ շատ անհաստատելի բան մը չըլլար։ Այն ատենը Ռ՝ոբօնի կայսրը գրգռեցին, քրիստոնէից դէմ հալածում հանել տուին. Ռ՝ոբօնի մէջ նոր ծաղկած քրիստոնէութիւնը փճացուցին. և օրէնք դնել տուին, որ գրսեցի նաւ մը այն կողմին առաջը երկոթ նետելու և մէջն մարդիկը ցամաք ելելու ըլլան նէ՝ Խաչին և Աստուածածնայ պատկերին վրայ կոխեն, որ հոն խաչելէն գլուխը յատուկ այս բանիս համար գետնի վրայ կը դնէին. ասոնք քրիստոնեայ չըլլալնին իմացընեն, և ներս մտնելու կարող ըլլան։ (Ակտարգեր. Ակտ. հատոր 4)։

Կորազանդները այս պատմութիւնս կը սրսեն. Հոլանտայի տէրութիւնը Ռ՝ոմա կղզւոյն մէջ քրիստոնէութեան տարածուիլը խափանելու խօսք տալով՝ իրեն պաշտպանութիւն ընելու մտքով բաւական կ'ամրցուցնէ։

ԳԵՐՄԱՆԻԱ։ Կ'երեւի որ սօֆիալիզմ և ֆօմիունիզմ ըսված փիլիսոփայական ազանգը Գերմանիոյ գինուորներուն մէջն ալ տարածուած է։ Ասիկայ այս-

պես ըլլալը՝ Վէրդիքեանի Մուհնդէր քաղաքի հրամանատար զօրապետին խօսվածքէն կը հասկըցվի։ Այս խօսուածքը՝ և ասոր վրայօք մէկ ուրիշ զօրապետի մը ըրած բացատրութիւնը կալէր որ Հնդիկաստանի Իրուսիայի օրագիրը կը դնէ։

Հրամանատար զօրապետին խօսքը այս է։ «Այս օրերս պատահած քանի մը բաները զիս կ'ստիպեն որ ձեզի հետ քիչ մը խոսութեամբ խօսիմ։ Դիմաբաղդութեամբ անանկ մարդիկ երևան եկած են, որ երիտասարդները գլխէ կը հանեն, և անոնց սրտին մէջը թոյն կը թափեն։ Այս վտանգներէն աւելի ձեզ պահպանել կ'ուզեմ կամաւոր զինուորներ, որ օր մը պիտի ըլլայ որ երկրիս պահպանութեանը յատկացած զօրացը հրամանատար և գլուխ պիտի ըլլաք։ Օրացս հրաման ընող գլխաւորի մը աւելի պէտք է ազէկ միտք ունենալ։ Դիտէք արդեօք, ասոնք ինչպէս կամ ինչո՞ւ ըսելը ինչ ըսել է։ Այս ձեզի ըսեմ։ Որիկայ ուրիշ բան չէ, բայց եթէ մեր վերհատաւ թագաւորին բարի դիտաւորութիւններէն երես դարձնել է։ Հոմ-դինիներուն աղանդը ամէն տեղ հաւատարութիւն մոցընել կ'ուզէ. հանդարտ կեցող գեղացիները իրենց ատացուածքէն պիտի զբաղէ, որ օրինաւոր կերպով ատացած է. և ամէնուն հաւասար պիտի բաժնէ։ Ասոր հետեւութիւնները ինչ են. կրակ ձգել, յափշտակութիւն, մարդասպանութիւն. ասանց որն որ ըլլայ նէ հոմ-նիստներուն գիտաւորութեանը կը ծառայէ։

» Ահա այս է այն ժանտախտը որ հոմ-նիզմ անուանով կը ճանչցուի։ Այս աղանդաւորները անանկ մարդիկ են՝ որ խելք ըսուած բանը չունին. քիչ մը խօսելու կերպ և վարպետութիւն ունին. և ասով է որ աւելի վտանգաւոր կ'ըլլան։ Մեր սերունդը հարկ եղած գլխաւոր բանը այն է՝ որ անարատ մնալու եմք։ Ուստի ամէն զօրապետներուն, և յատկապէս գլխաւոր զօրապետներուն կը պատուիրեմ և իբրեւ անջնջելի պարտականութիւն կը դնեմ անոնց վրայ, որ իրենցմէ ստորին գտնուող հրամանատարներուն կարծիքը և միտքը հասկընալու ջանք ընեն. չըլլայ որ ասանք հոմ-նիստներուն աղանդը մոռած ըլլան. կամ այն աղանդէն եղողներուն հետ տեսութիւն և հաղորդակցութիւն ընեն։ Երկրին պահպանութեանը յատկացած զինուորներուն վրայ եղող զօրապետներուն հրամանագիր տուած ատենին ալ պէտք է որ ազէկ զգուշութեամբ մոռադրութիւն ընեն և հասկընան որ այն զօրապետները ինչ մտքի վրայ են։ Որու համար կասկած ըլլայ թէ հոմ-նիստ է. կամ ով որ հոմ-նիստներուն հետ յաճախ տեսութիւն և ընտելութիւն ընէ, երկրին պահպանութեանը որոշուած զինուորներուն վրայ զօրապետ չի կրնար ըլլալ»։

Հրամանատար զօրապետը այս խօսքերս խօսելէն ետքը՝ մէկ ուրիշ ստորին կարգի զօրապետ մը ալ սկսաւ ատանկ խօսիլ։

«Դերապատիւ զօրապետը ուրիշ մեծ զօրապետաց ներկայութեանը ձեզի այս խօսքերս խօսեցաւ նէ՝ շատ պատիւ ըրած եղաւ ձեզի. և ես միայն մէկ խօսք մը ունիմ անոր ըսածներուն վրայ ձեզի ըսելու։ Մոքերնիդ պիտի բերեմ զինուորական կանոն գրքին մէկ յօդուածը։ Հոն գրուած է թէ մէկ Իրուսիացի զինուորի մը մոռածմունքը և գործքը ինչ կերպով պիտի ըլլան. և այս պարտականութիւններս չէ թէ մինչեւ կարմիր վիրնոցը վրանները ձգած ատենները պիտի քշէ, այլ մինչեւ մահուան օրերնիդ ձեզ կը պարտաւորէ։ Թանղի մեր մարմինն ալ հոգին ալ մեր վերհատաւ թագաւորին է։ Թէ որ ուրիշ մտքի վրայ ըլլանք նէ՝ մեր պարտքը եղած հաւատարմութեանը դէմ մեղանչած կ'ըլլանք. և մեղնէ ալ ցած և անարդ մարդ չի կրնար ըլլալ. և թագաւորին հրապարակ ելլելու անգամ արժանի չեմք ըլլար։ Թէ որ ըսեմ որ մէկերնիդ ուրիշ կերպ մտքերու վրայ էք՝ անոր պիտի մեծ թշնամին ես կ'ըլլամ. և անանկ բաները անոր մտքէն հանելուն ալ կերպը կրնամ գտնել։ Արդէն զատ, ծաղրական բան մըն է որ մէկ մարդ մը ատանկ մտքեր ունենալով թագաւորին ամենիմաստ տնօրէնութիւններուն հակառակ կենայ։ Ուստի ատանկ բաներ միայն անխելք և յիմար մարդոց միտքը կրնան գալ. և ատանկները կանանկին յիսունական խոպաճ ուտելու արժանի մարդիկ են։ Այնք յիսունը անցնելէն ետքը խելացի դատողութիւններ ընելու կ'ընկրսին։ Երբեմն ինձի ալ ատանկ կամք մը կուգայ որ իմ մեծերուս հրամանին հակառակիմ. քիչ մը հրամանին վրայ կը մոռացեմ և կ'ըսեմ. սա բանը այս ինչ կերպովը ըլլար նէ աւելի ազէկ կ'ըլլար, բայց ետքը խելքս գլուխս կուգայ և կ'ըսեմ. մեծերը ատանկ կամք ըրին. ի՞նչ հարկէ ազէկը այս եղած պիտի ըլլայ։ Երբ ատանկ մոռածութիւնները սովորաբար գիշեր ատեն իմ միտքս կուգան»։

Օրագիրը այս զօրապետիս խօսքը ատանկ երկարօրէն գրեր է նէ, կ'երեւի որ՝ ռամիկ և ոգէտ մարդու մը ատենաբանութեան օրինակ տալ ուզած է։

—Իրօթէսդանդներուն Կիւսդաւ—Աստուծեան ընկերութիւնը՝ որ աղանդոյն հաստատ մը նալուն համար հիմնած է, ընդհանուր մէկ ժողովքին մէջ Ռուբ անուն քարոզիչը քարոզչութենէ արգելեց։ Այս բանիս վրայ Պէռլին և Բրէնիկլսէրկ և Տրեզտ և Լայպսիք և Տարմշդատ և Հայտէլբէրկ քաղաքներուն, և գրեթէ ամէն բրօթէսդանդ մեծ քաղաքներուն բնակիչներուն սիրտը շատ նեղացաւ։ Յիշեալ քարոզիչը՝ անխիղճ եկեղեցի ըսուած աղանդոյն որպէս թէ հիմնադիրն էր. ասոր դէմ եղած այս առարգանքը՝ թշնամիներուն ատելութեանը մէկ պատուղը եղածի պէս բռնուած է։ Որիկայ պաշտպանները կ'ըսեն որ՝ այս երեւելի մարդոյս թշնամիներուն միտքը այն է որ՝ ամէն մարդու ատատուածաշունչին խօսքերը իր հասկցածին պէս մեկնելու իրաւունքը վերցընեն. և պարզեւեալ այս կարծեցեալ իրաւունքը բրօթէսդանդութեան հիմն է, հետեւապէս՝ ատանց ըսածին նայելով, Կիւսդաւ—Աստուծեան ընկերութիւնը Ռուբ քարոզիչը պաշտպանէն զրկելովը իր նպատակին դէմ ըրած կ'ըլլայ. որ էր բրօթէսդանդութիւնը հաստատ պահելը. որովհետեւ բրօթէսդանդութեան հիմը կը խախտի ատով։

ԱՒՍԴՐԻԱ։ Ֆրանքֆոռի օրագիրը հետեւեալ յօդուածս կը հրատարակէ նոյեմբերի 10 ին։

«Պէռլինու մէջ շատ խօսք կը պլտրտի կոր. որպէս թէ Աւսդրիայի երկիրներուն մէջ բրօթէսդանդները հալածում կը կրեն եղեր. և կառավարութիւնը թող չի տար եղեր որ բրօթէսդանդ մը կարող ըլլայ իրեն եկամուտի համար գեղին մը առնելու. և այս բանս՝ գերմանական դաշնակցութեան հիմնական կանոններուն դէմ է եղեր։ Այս որովհետեւ քանի՞ որ ատանկ խօսքերը շատնան նէ՝ կողմ կողմի հետ ունեցած տարաձայնութիւնը օրէ օր կը շատնայ, ուստի մեզի պարտականութիւն կը սեպեմք հրատարակել որ Աւսդրիայի կառավարութիւնը բնաւ մէկ ատեն մը արգելած չէ բրօթէսդանդներուն ատանկ գեղիներ ծախու առնելը. այս արգելքս յիրաւի կայ, բայց միայն մէկ դաւառի մը համար է. և այն տեղն ալ կառավարութեան կողմէն արգելված չէ, այն երկրին մասնաւոր սահմանագրութիւնը և կանոնը անանկ է»։

Այս յայտարարութիւնէս կ'երեւի որ՝ նորաղանդները կը հալածվի՞ իր ըսելը շատկէկ կը սիրեն. և որ տեղ որ իրենց դէմ մասնաւոր մէկ բան մը գտնեն՝ շուտ մը անիկայ ընդհանուրի դարձընելով բողոք ընելու պատրաստութիւն և յոժարութիւն մը ունին։ Որիկայ ատանկ ըլլալը գիտցողներուն զարմանք չի գար ուրիշ տեղերու նորաղանդներուն ալ հալածանք կը քաշենք կոր ըսելնուն վրայ։

ԲՐՈՒՍԻԱ։ Ինչպէս որ պաշտամանց վերակացու նախարարը թագաւորին կողմէն ծանուցեր էր, Պէռլինու աւէպարանական ըսուած լուսատեսականներուն ընդհանուր ժողովքը 56 անգամ գումարելէն ետքը օգոստոս 29 օրը վերջացաւ։ Ժողովքին մէջ առաջարկված խնդիրներն էին եօթն բանի վրայ. որ ատանք են։ 1. Երդման որբութիւն։ 2. Վերակացուները և հոգաբարձուները իրենց պաշտօնին գործադրութեը փոխարէն խնամել։ 3. Հովուական պաշտօնի պատրաստութիւն։ 4. Դարձեալ դադարած հովիւներուն կամ քարոզիչներուն ապրուստ ճարելու համար պէտք եղած դրամագլուխը հոգալ։ 5. Կարգ առնելուները երդում պիտի ընեն հաւատոյ գիրքերուն համեմատելու և վարդապետութեան միութիւնն ու մաքրութիւնը պահելու։ 6. Աբեսարատնական միութիւն։ 7. Թագաւորութեան արեւելեան վեց դաւառներուն մէջ եկեղեցական սահմանադրութիւնը աւելի տարածել։ Նոր եկեղեցական ժողովք մըն ալ եկող տարի ըլլալիքը հիմակուց կը զրուցվի կոր։

—Սարբիպրուք քաղաքը հետեւեալ դիպուածս պատահեցաւ. որկէց մեծ խռովութիւն կրնար ելլել, բայց շուտով խափանեցաւ։ Մէկ մարդ մը մեռաւ, որ քաղաքին մէջ կառավարութեան գործերէն մէկ պաշտօն մը ունէր. և կրօնիւք հռոմէական էր, բայց ոլորտքը բրօթէսդանդ եղած էին։ Սարբրիպրուքին բնակիչները գրեթէ ամէնն ալ բրօթէսդանդ են. և մեռելը ուղղակի տունէն վերցընել գերեզման տանիլը արգելալ է. մէկը մեռնի նէ՝ որ կրօնքէն է նէ այն կրօնքին ազօթարանին դուռը կը տանին. և անկէց կը վերցընեն գերեզման կը տանին։ Այս մեռելս ալ՝ որ ինչպէս որ ըսինք, հռոմէական էր, հռոմէականներուն տուրը Յոհաննէս եկեղեցւոյն դուռը տարին. քահանայն եկաւ և մեռելթաղին կարգը կատարել սկսաւ։ Թաղման հանդիսին եկողներուն շատը բրօթէսդանդ և ռօնկեան էին. և հետերնին կը գտնվեր Պ. Ֆաս. որ առաջ քահանայ էր, ետքը հռոմէական կրօնքը և եկեղեցին ուրանալով բրօթէսդանդ եղած էր, և յանուանէ բանադրված էր։ Որովհետեւ բանադրվածներուն համար կանոն կայ որ եկեղեցական պաշտօնեներուն մէկին ալ կատարմանը ներկայ չեն կրնար գտնուիլ, քահանայն այս ուրացողը տեսնելուն պէս իրեն պարտականութիւն սեպեց կարգ կատարելէն ետ կայնիլ. և երկու անգամ հրաւիրեց այն մարդը որ միւսիւ կարգը լրմընայ նէ՝ ինքը հոն չերեւի։ Մարդը՝ որ առաջկուց քահանայ եղած ըլլալով այս բանս գիտնալու էր, հոգ չըրաւ. և քահանային խօսքին դէմ յամառեցաւ, անկէց հեռանալ չուզեց։ Իւ երբ որ գերեզման գացին և մեռելը թաղելու կարգը պիտի կատարվէր՝ ասիկայ գնաց ուղղակի կարգ կատարող քահանային դիմացը կայնեցաւ։ Ֆիլլոն քահանայն երեք անգամ ալ այն տեղը հրաւիրեց մարդուն որ հեռանայ, ըսելով որ՝ քանի որ դուն հոս կայնած ես, անհնար է որ ես պէտք եղած աղօթքները կարդամ։ Ուրացող քահանային երեսին գոյնը նետեց, ամչցաւ. բայց զինքը չամչնալու վարժելով՝ տեղէն բնաւ չի շարժեցաւ։

Այն ատենը քահանայն հաստատակութիւն ծանոյց որ անհնար է կարգ կատարելը. և ետ քաշվեցաւ։ Հանդիսականները սկսան պօռալ, աղմուկ հանելու հռոմէական կընիկ մարդիկ քահանային ոտքը խնալով կ'աղաչէին որ կարգը կատարէ, թաղէ և անանկ երթայ. չէ նէ՝ քեզի վատնգ կայ կ'ըսէին։ Հաստատակութիւն ալ մէկ դիէն կ'ըսպառնար, կը հայհոյէր, բայց անհնար եղաւ որ քահանայն զիջանի. հանդարտութեամբ ելաւ գընաց. գերեզմանը բացողներուն մնաց միանակ մեռելը թաղել և փոսը լեցընելը. քահանայն ալ եղածին ճիշտ պատմութիւնը գրեց քաղաքապետին և եկեղեցական մեծերուն տուաւ։ Թէ որ գերեզմանը սրքան բրօթէսդանդ գացեր էին, այնքան մըն ալ հռոմէական գանըվէին նէ, խռովութիւը կը շատնար. և կարելի է որ մարդ ալ մեռնէր։

ՄԱՏԷՐԱ։ Բրօթէսդանդներուն Էրիոպիոյ աղանդէն քարոզիչ մը Միսդր Բալէյ անուն՝ երկար ատեն է որ այս կղզիս մէջ իւր աղանդը տարածելու կ'աշխատի. և աւելի ապահովութիւն իր նպատակին հասնելու համար՝ իրեն ճարտարախօսութիւը բաւական չի սեպելով ոսկիի ճարտարախօսութին ալ խառնած է. և քարոզութին ալ աւելի պատուղ բերելու համար՝ գրեթէ միշտ աղքատներուն կը քարոզէր։ Այնպէս յիրաւի քիչ օրվան մէջ պատուղներ կրնար տեսնել, բայց երկար ատեն դիմանալու պատուղ մըն ալ տեսնելը չուներ. Յովհան մարգարէին դդումին պէս մէկ գիշերը կը բուսնէին և մէկալ գիշերը կը չորնային։ Որկէց զատ՝ Մատէրայի բնակիչներն ալ բոլորով սրտիւ Հռոմէական եկեղեցւոյ կը հետեւին, քանի որ իրենց հաւատացը թշնամութիւն ընող և օտար հաւատք քարոզող տեսնէին նէ՝ վրանին ոսկրամ և սարսափ կուգար։ Կ'երեւէր որ մէկէն ի մէկ կրդեցւոյ կողմէն Էրիոպիոյ քարոզիչին գլխուն փոքրիկ մը պիտի փրթէր. ինչպէս որ փրթաւ օգոստոս 9 ին։ Հատարակութիւնը ամէնը մէկէն ոտք ելլելով այս կրօնամոլ (ֆանատիք) քարոզչին կղզիէն դուրս ելլելը խնդրեցին ըսելով. «հերիք է որ մէջերնիս խռովութիւն կը սերմանէ»։

Բարեբաղդաբար միսդր Բալէյ ժամանակին իմացաւ ասիկայ. մէկ խորգի (խարարի) մը մէջ մտաւ, երկու հոգի զինքը վերցուցին մէկ ծանր բեռն մը տարածի պէս ծովեզրը տարին. անդզիական նաւու մակոյկի (սանտալի) մը մէջ դրին. անով նաւը գնաց աղատեցաւ։ Հոն ելլելէն ետքը հարկ եղաւ վեր ելլել և ինքը զինքը կղզեցիներուն ցըցընել, որպէս զի հաւատան որ կղզիին մէջը չէ, կ'երթայ կոր։ Հետեւեալ օրերը քանի մը օր՝ տեղւոյն կառավարութեան մարդիկը հասարակութեան հետ մէկ ըլլալով, որպէս զի խռովութիւն մը չելլէ, խորամանկ Էրիոպիոյին շինել տուած շէնքերը քակեցին։

Յունվարի օրագիրը՝ 4 հոկտեմբեր, այս դիպուածս վրայ այս խօսքս կը խօսի։ «Մտածեցս մեր կարգացողներուն պատմեցինք Մատէրա կղզիին մէջ բնակող անդզլացիներուն այն կղզեցիներուն երեսէն քաշած բռնութիւնը. որ մասնաւոր կերպով մը միսդր Բալէյ քարոզչին դէմ կը բանեցընէին կըզեցիք։ Այս բանիս վրայօք Ինկիլիզի դարձ օրագրին հրատարակիչին գիր մը եկած է, որ յիշեալ օրագիրը կը հրատարակէ։ Այս նամակիս մէջ գրված է որ, այս բռնութիւններուս մէկ հատիկ պատճառ՝ վերոյիշեալ քարոզչին չափազանց նախանձաւորութիւն է որ հռոմէականներուն մէջէն իր հաւատքին հետեւող ստանալու կ'աշխատի, և ոչ թէ անոր համար է որ մատէրացիները օտարահաւատներուն դէմ թշնամութիւն ունին։ Սէն ատեն Ինկիլիզները պակաս չեն. այս կղզիս կուգան կը պըտրտին. և թէպէտ ատանք ալ հռոմէական չեն. բայց մատէրացիները ամենեւին արգելք չեն ըլլար ատանց կրօնական պաշտամունքները կատարելուն։ Մանաւանդ՝ Ֆունկալ տեղը մէկ Ինկիլիզի եկեղեցի մըն ալ կայ, մէկ մըն ալ Ակովտացիներու կամ Բրէսպիտերեան բրօթէս-

դանդներու աղօթարան մը կայ. և բնաւ մէկ ատեն մը Մասէրայի Բօրթուկեղ բնակիչներուն այս աղօթարաններուն մէջ կրօնական պաշտամունք կատարելը խափանած կամ աղմուկ մը հանած չեն. հըրապարակաւ ժամերգութիւն կ'ըլլայ։

«Երբ որ միտր Փալէյ և ուրիշ քանի մը ասոր նման կրօնամոլ (ֆանատիկ) քարոզիչներ հոն մնան և հռոմէական եկեղեցւոյ դէմ քարոզութիւն ընել սկսան նէ՝ մասէրացիները այն ատենը խռովեցան և ասանկ մարդիկը կղզիէն դուրս հանեցին, ինչպէս որ արդարութիւնն ալ կը պահանջէր։ Ասոր համար մարդ իրաւունք չունի մասէրացիներուն նեղանալու. որովհետեւ բոլոր յանցանքը այս քարոզիչներուն էր, որոնց անխոհեմ վարմունքը շատ պախարակելի է. և չեն հաւնած ասոնց թէ Մասէրայի մէջ Ինկիլիզի սերութեան կողմէն նստող հիւպատոսը, և օտար Իպերոին իշխանը։ Միտր Փալէյ կղզիէն ելլելէն ետքը մասէրացիք և նոյն կղզիին մէջ բնակող Ինկիլիզները իրարու հետ շատ ալէկ են»։

Ուրիշ տեղեր ալ թէ Մէլբուրնէրոն և թէ ամէն օտար կրօնք քարոզող մարդոց դէմ հասարակութեան ոտք ելլել և բռնանալը մտածելու ըլլանք նէ՝ Դոյմ օրագրին թղթակցին ըսած խօսքը շտապակ կ'ելլէ. բոլոր յանցանքը այն քարոզիչներուն է։

ՀԻՒՍԻՍԱՅԻՆ ԱՄԵՐԻԿԱ։ Այս գաւառս երկու հարիւր տարիի մը չափ կայ՝ որ նորաղանդներուն որպէս թէ պատսպարանն է. և նորաղանդ կը բռնքը հոն եվելքը ծաղկած է։ Բայց նոր ատենները առնըլած տեղեկութիւնները կը ցոյցնեն որ՝ առաջուն պէս չէ հոն ալ նորաղանդը. հոն ալ հինցեր է։ Քանդի անոնք որ հաւատքը քննութեան տակ կը ձգեն, իրենց քննութեան հիմն կամ իրենց խելքը պիտի բըռնեն, և անաստուած ըլլան, կամ իրենց առաջին սորվածը պիտի բըռնեն. այսինքն՝ եկեղեցւոյ հեղինակութիւնը. և որ եկեղեցիին զատված են նէ՝ այն եկեղեցւոյն պիտի միանան։

Ասոր ասանկ ըլլալը՝ այն տեղերը գըտնըվող նոր աղանդներուն, մանաւանդ պարզմտութեամբ այնաղանդոյն հետեւողներուն և նախապաշարեալներուն շատ ցաւ կուտայ. քանդի օրէ օր իրենց կողմին ակարանալը կը տեսնեն։ Ասոր պատճառը կը փընտրուն շատ ցաւ կուտայ. քանդի օրէ օր իրենց կողմին ակարանալը կը տեսնեն։ Ասոր պատճառը կը փընտրուն, որպէս զի ընելու ճարերնին, անոր յարմարցընեն. և պատճառը զիրենք աւելի յուսահատութեան մէջ կը ձգէ։

Միս Պիչեր անուն աղջիկ մը՝ որ հիւսիսային ամերիկայի Մինսիսոդի քաղաքը դպրատուն բացած էր աղջիկ ազգաքը կրթելու համար, տեսնելով որ իր դպրատունը եկող աշակերտները խիստ քիչ են. և ուրիշ տեղերէն ալ լսելով որ ամէն տեղ նորաղանդներուն դպրատունը քիչ աշակերտ կ'երթայ. բան սորվիլ ուզողները հռոմէականներուն դըպրատունը կ'երթան, և կամայ կամայ նորաղանդ կը բռնքէն ալ օտարանալով հռոմէական կ'ըլլան, այս դիս այն դին գիրեր գրեց. Ամերիկայի երեւելի քաղաքներուն մէջ կընիկ մարդոց ժողովքներ ընել սըւաւ. և այն տեղերը կարդացվելու համար ճառ մըն ալ շինեց, որ տպված է։

Այս ճառս կարդալով կը հասկընամք որ՝ Ամերիկայի մէջ ասոնց ձեռքը գտնուած դպրատունները յարգերնին կորսընցուցած են. որ տեղ որ հռոմէականները դպրատուն բացած են, այն տեղի բնակիչները թէ և ամէնքն ալ նորաղանդ եղած ըլլան, իրենց զաւակները իրենց դպրատունը իրկելէն ալ դէկ կը սեպին հռոմէականներուն դպրատունը իրըկելը։ Հետեւեալ խօսքս՝ յիշեալ Միս Պիչերին ըսած ճառէն առնուած է։

«Դպրատուններու օրինակ ըլլալու համար դըպրատուն մը բացի Մինսիսոդի. բայց աշակերտ և ըստակ չըլլալուն համար դոցելու ստիպուեցայ։ Մէկ հռոմէական մը՝ որ վարձքով աշակերտ պիտի առնէր՝ իմ տեղս անցաւ, նոյն դպրատունը բըռնեց. և տակաւին վարժապետութեան չըսկըսած կարող եղաւ 50,000 ֆռանք (212,500 ղուռուշ) վճարելու։ Թիչ մը ետքը հռոմէականներու նորընծայարան մը և հասարակութեան տղոցը համար ալ դպրատուն մը հիմնըվեցաւ, և ասոնց համար ալ 150,000 ֆռանք ծախք եղաւ, (որ կ'ընէ 637,500 ղուռուշ)։ Այս ասիկայ անանկ մէկ երկրի մը մէջ՝ որ վարձքով աշակերտ առնող նորաղանդի դըպրատուն մը անգամ չկայ որ կառավարութենէն օգնութիւն գըտնէ. և քաղաքացւոց շատը բրօթէսդանդ են, և գըտնըվող հռոմէականներն ալ դըրսէն եկած աղքատ մարդիկ են»։

Այս դպրատուններուն ասանկ երթալը թէ որ ըստակի պակասութենէն է նէ՝ հապա այն ինչ է որ աշխարհքիս ամէն կողմը ամերիկայի նորաղանդներ կան. դպրատուններ կը բանան, գիրքեր կը սըպեն, և ամէնուն ալ պէտք եղած ստակը Ամերիկայէն կուգայ։ Չեմք կրընար ըսել որ ասոնք ուրիշ երկիրներուն մէջ կրթութիւնը տարածելը շատնալը կ'ուզեն, իրենց երկրին վրայ այնքան խնամք չունին։ Կարելի է որ վարժապետներին պէտք եղածին չափ կառավարութիւն չի գիտնայ. կրթելու կերպը պակասաւոր ըլլայ։ Թէ որ ասանկ է նէ՝ ոչքան խաբված կ'ըլլան անոնք, որ գիտութիւն սորվեցընելու և կրթութիւնը տարածելու համար եկած եմք ըսող ամերիկացիներուն կը վստահին։ Թէ որ այս գաւառի երկիրները պըտըտող մարդիկը այդ բաւականութիւնը ունենային նէ՝ իրենց հայրենեացը դպրատունը աղէկ կարգի դնելու համար, և հռոմէականներուն դպրատունները գայող աշակերտները իրենց քաշելու համար իրենց երկրին կանչելու էին։ Երբ որ Ամերիկայի դպրատուններուն ասանկ վիճակը կը կարդամք, և դուրսերը պըտրտող ամերիկացի քարոզիչները կը տեսնեմք որ մէկն ալ իր երկիրը չի կանչվիր այս բաներուս դարմանելու համար, տրամաբանութիւնը, այսինքն մարդս խելքը կը սորվեցընէ որ ասոնց բաւականութիւն վրայ վստահիլ չըլլար, թէ և դպրատուններ բացած և աշակերտներ ժողված ըլլան։ Ընդհանուր մարդիկ այս բանիս վրայ բարակ մտածելով՝ փորձն ալ խելքին սորվեցուցածին համեմատ կը գտնեն։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԼՈՒԹԵՐԻ ԴԻՋ ՌԻՏԻՆ ԱՆՈՒՆ ԳԻՐՔԸ

Գերմանիայի բնակիչները իրիկլենէ իրիկուն գինեասուները ժողվըվիլը և հոն քանի մը հոգի ընկերութեամբ սեղանի գլուխ նստիլը, խմելը, և անանկ իրարու հետ տեսնուիլը կը սիրեն. ինչպէս որ ատեն մը Կոստանդնուպօլսոյ բնակիչներուն մէջ ալ այս սովորութիւնս կար և ասանկ գինետուն գայող ները ոչխմէ անուանով կը ճանչցուէին։ Լութեր ալ գերմանացի էր. կրօնաւորութեան ժամանակը այս բանս չէր կրնար ընել. երբոր կրօնաւորութիւնը ձգեց աշխարհական եղաւ նէ՝ իր երկրին աշխարհականներուն այս կողմէն ալ նմանիլ ուզեց։ 1525 էն մինչեւ 1540, տասն և հինգ տարի շարունակ, Վիթդէմպերկ քաղաքը «Ե- արդի- ըսուած գինետունը՝ ասոր պէս հաւատարիմ յաճախորդ (միշտ ալերի) չունէր։ Իրիկուն եղածին պէս Լութեր շտապակ հոն կերթար, իրեն սովորական ըրած տեղը կը նստէր. և շատ ատեն չէր անցներ, իրեն մտերիմ բարեկամները և սեղանակիցները և աշակերտները կուգային քովը կը շարվէին. ասոր համար սաֆրամանդէր ըսուած բրօթէսդանդները, որ Լութերի թշնամի էին, Լութերին մոկանուն տուած էին պէր սոֆրէշ պիէր Բաբէր. որ ըսել է Սաքսոնիացի պէ-ոյի պապ։ Իրիկվընէ իրիկուն ասոր քովը եկող սեղանակից եղողներն էին Փիլիպպոս Մելանքթոն, Յուսդուս Յօնաս, Լանկ, և Էրիֆասէր. և հոն կը նստէին մինչեւ բերդին ժամացոյցին ժամ տասն զարնելը լսէին. այսինքն, մինչեւ կէս գիշերէն երկու ժամ առաջ։ Այն ատենը՝ յաջորդ իրիկունն ալ հոն գտնուելու վրայ իրարու խօսք տալով իրարմէ կը բաժնուէին. միայն կիրակի և ուրբաթ օրերը չէին հոն երթար։ Ամէն մարդ իր խմածին գինը ինքը կը վճարէր. և Լութերի վրայ ամէն ատեն իր խմածը վճարելու ստակ չի գտնուելուն համար՝ երբեմն գինեպանին մանր մունր պարտք ալ կուտնեար։ Այն տեղ ասոնց մէջ անցած խօսքերը ժողվեցին, գիրք շինեցին որ Լուտերէն ըսուեցաւ ֆօնվէֆա Մենալիս այսինքն՝ սեղանոյ կենակցութիւն. և գերմաներէն՝ Տիշ-էրէն. մտերիմ խօսակցութիւնք։ Այս ժողովածոյ գիրքիս մէջ ամէն բանի վրայ խօսք կայ. փիլիսոփայութեան վրայ. դիւաց վրայ. մեկնութեան վրայ. բանաստեղծութեան վրայ. բարոյականի վրայ. աստղահմայութեան կամ ախդաբքի վրայ. և ուրիշ շատ բաներու վրայ։ Կանանց վրայ ալ կը խօսվեր. և այն գիրքին մէջ գրուածները անանկ բաներ են որ, թէ որ ուրիշ բաներ չըլլար ալ նէ՝ միայն այն խօսքերուն համար զգուշանալ պէտք էր որ այն գիրքը երիտասարդաց ձեռքը չանցնի։ Չեմ գիտեր թէ գինետան մէջ այս խօսքերս եղած ատենն ալ ասանկ զգուշութիւններ կ'ընէ՞ն մի. գինեպանին կ'ապըսպրէ՞ն մի որ երիտասարդ մարդ իրենց սեղանին քովերը չի մօտեցընէ։

Այն ալ չեմք գիտեր թէ Լութերի և բարեկամներուն մէջ եղած այս խօսակցութիւններս ժողվող և գիրք շինող և տպողը Լութերի բարեկամ էր եթէ թշնամի. քանդի մէջը անանկ խօսքեր կան՝ որ Լութերը ինչպէս մարդ ըլլալը կը ճանչցընեն. և Լութերի բարեկամներուն ձեռք չէր տար որ Լութերի բնաւորութիւնը և սիրտը այսքան աղէկ ճանչցրվի. ետքը գովելու շատ տեղի չէին կրնար ունենալ։ Ինչ և իցէ. այս հաւաքմունս առաջին տըպագրութիւնը եղաւ մէկ միտալ մեծ հատոր, որ 1350 թղթահամար կը պարունակէ ցանկէն զատ. ցանկն ալ մինակ մէկ գրքի մը չափ կայ։ Լաթին պպագրո-ՒԻՆ ըսինք. քանդի այս գիրքս շատ անգամ տպուած է։ Մենք հոս տպագրութիւններուն տեղերն ու թուականները նշանակեմք։ Իշղէպէն տպուեցաւ 1566 ին։ Ֆրանքֆօրդ ծուր օտէր 1567 և 1571։ Լէյնա 1591։ Լայբցիք 1603 և 1700։ Տրէզտա և Լայբցիք 1723։

Անանկ լուսերականներ եղան որ՝ Նոյ Նահապետին Սեմ և Յաբէթ տղոցը պէս իրենց նախահօրը մերկութիւնը ծածկելուն տեղը ըսին որ հռոմէականները այս զրպարտութիւններս հրատարակեցին, Լութերին համբաւը աղտոտելու համար։ Լութերի բերանը անանկ խօսքեր տուին, որ երազին մէջն անգամ զրուցած չէր կրնար ըլլալ։ Բայց գոնէ՝ այն խօսքերուն այսքան հրատարակուիլը և ճանչցրվիլը հռոմէականներուն դործը չէ. լուսերականներն են որ այս գիրքս այնքան յաճախ և զանազան տեղեր տըպելով օրինակը շատցուցին։ Պէզօլտ անուն լուսերականը կ'ըսէ, որ Լութեր այս խօսքերս հրատարակելու միտք չունէր. որովհետեւ իրեն լաթը էֆ եղած ատենը խօսեր էր. անանկ տեղ մը խօսուած՝ որ բարեպաշտական խօսքերէն զատ ինչ խօսք ըլլար նէ հոն կրնար խօսուիլ։ Օրինակէֆ անուն մէկ ուրիշ լուսերական մը կ'ըսէ որ՝ Լութեր չէր ուզեր որ այն խօսքերը ուր տեղ խօսուեցան նէ անկէց դուրս ելլէն և քէրնէ բերան տարածուին. և ասիկայ հաստատելու համար հետեւեալ պատմութիւնս կ'ընէ։ Իրիկուն մը Լութեր ուրիշ օրերէն աւելի զուարճութիւն մը ունենալով՝ խօսակցութիւնը սովորականէն աւելի երկնցաւ. ուրախութեամբ կծանող զուարճախօսութիւններ կ'ընէին։ Մէկ երիտասարդ դպրատան աշակերտ մը այն տեղ մօտ մէկ զատ սեղան մը առաջը դնել տուած նըստած էր. Լութեր ինչ որ ըսեր նէ՝ ասիկայ մէկ տետրակի մը մէջ կը գրէր։ Սեղանէն ելած ատենին Լութեր ասոր քով մօտեցաւ, գրածը ինչ ըլլալը տեսնելու համար. երիտասարդը ասոր ակնկալութիւն չունենալով՝ տետրակը գոցելու ժամանակ չունեցաւ. անանկ որ՝ Լութեր կրցաւ հասկընալ թէ անոր գրածները իր ըսած խօսքերն էին։ Իրենց սեղանին վրայ խաչած ձաւար (պուլղուր) դրուած էր. Լութեր ափով անկէց առաւ, երիտասարդին երեսին նետեց ըսելով. աա. տետրակիդ մէջը այս ալ գրէ։ Բայց այս պատմածը Լութերին նեղանալը այնքան չի հաւկընար, օրքան այն ժամանակի մարդոց հետաքրքրութիւնը, որ Լութերի բերանէն ելած խօսքերը ամէնն ալ գրել կ'ուզէին. ելլալ որ ժամանակ անցնելով կորսըվի կամ մոռցըվի։

Գինետան մէջ Լութերի խօսածները գրողները հռոմէականները չէն, Լութերին սիրելի աշակերտներն են, որ ամէն կերպով իրենց վարպետը փառաւորել կ'ուզէին։ Ասոնց մէկն է Մաթէզիոս, որ Երբիտասարդ անուանը վրայ երդում ընելով կ'ըսէ որ՝ Լութեր ինչ որ Վիթդէմպերկ բերնով կամ գրով վարդապետութիւններ բրաւ, թէ սեղանի գլուխ թէ ուրիշ տեղ, և աշակերտներուն միտքը մնացին, անոնք ամէնն ալ բարեպաշտ խնամով և անկեղծ ջերմեռանդութեամբ ժողվեցի։ Երբեմն՝ ասոր ժողվածներուն վրայ լուսերականները տարակուսելու տեղի չունին։

Մաթէզիոսէն ետքը Յէրուսհայմ քաղաքին քարոզիչ Պետրոս Ուէպշդօք Դիէ-էրէնը լատիներէն տըպեց և Հանուս իշխանութեան Լուդովիկոս Փիլիպպոս անուն կոմսին նուիրեց։ Այս տպագրութեանս յառաջաբանութեանը մէջ կ'ըսէ. «Գինետան սեղանը՝ Լութերին համար ամպիոն մը եղած էր. որ Աստուծոյ խօսքը անկէց կը քարոզէր Լութեր ամենայն մաքրութեամբ, մէջը ամենեւին օտար բան չի խառնելով։ Այս ես այս աշխատութեանս ձեռք զարկի նէ՝ վարդապետին բարեպաշտական խօսքերուն հետ աշխարհային խօսքեր խառնելը բընաւ չուզեցի, ինչպէս որ ոմանք կրնան զիս բամբասել։ Այս ֆօնվէֆա Մենալիս գիրքը որ քեզի կը նուիրեմ, մէկ ազնիւ մընէ, որկէց կրնաս առնել հաւատոյ մեծամեծ ճշմարտութիւնները, և Քրիստոսի ճշմարիտ վարդապետութիւնները»։

Էրիֆասէր, որ ինչպէս որ վերը ըսինք, Լութերի գինետան ընկերներուն մէկն էր, այս խօսակցութիւններս գերմաներէն տպեց. որ մինչեւ այն ատենը տպվածներուն ամէնէն աւելի հարուստ և ընդարձակ է. և ասիկայ կ'ըսէ յառաջաբանութեանը մէջ. «Ինչ որ Լութեր առանց նախընթաց պատրաստութեան սեղանի գլուխ խօսած է՝ անոնք ամէնն ալ հաւատացելոց հոգեւոր շինութեանը համար ժողվեցի. հարցմունք, պատասխանի, մանր պատմութիւններ, դատողութիւն, մտածութիւն, մարգարէութիւն, միսիթարական խօսքեր, զուարճախօսութիւն։ Ասոնք ամէնն ալ անանկ պատուական գանձեր են, որ թաղված և պահված մնալու չեն գար. և եւ՝ քրիստոնէութեան գործոյն վառոյը և յառաջդիմութեանը համար կը հրատա-

մարդ։ Ամեն ոք ինչ ասում է, ասում է. «Ես ինձ համար եմ ապրում, ինձ համար եմ աշխատում, ինձ համար եմ ամեն բան անում։ Ինձ համար ամեն ինչ կա, ինձ համար ոչինչ չկա։ Ինձ համար ամեն ինչ լավ է, ինձ համար ոչինչ չլավ չէ։ Ինձ համար ամեն ինչ հնարավոր է, ինձ համար ոչինչ չհնարավոր չէ։ Ինձ համար ամեն ինչ թույլատրելի է, ինձ համար ոչինչ չթույլատրելի չէ։ Ինձ համար ամեն ինչ գեղեցիկ է, ինձ համար ոչինչ չգեղեցիկ չէ։ Ինձ համար ամեն ինչ ճիշտ է, ինձ համար ոչինչ չճիշտ չէ։ Ինձ համար ամեն ինչ իրական է, ինձ համար ոչինչ չիրական չէ։ Ինձ համար ամեն ինչ գոյություն ունի, ինձ համար ոչինչ չգոյություն չունի